

University of Groningen

Het peilen van de diepte

Miedema, S.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1997

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Miedema, S. (1997). *Het peilen van de diepte: de relatie tussen werkloosheid en delinquentie bij jongvolwassen mannen*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Type II: de levensstijl van gehuwde marginale werklozen¹

7.1 Inleiding

In de inleiding van het vorige hoofdstuk is gesteld dat type II kan worden beschouwd als het complement van type I; ook zij zijn afkomstig uit de meer marginale arbeidersgezinnen. Hoewel de indruk bestaat dat de gezinssituatie waarin ze opgroeien gunstiger is dan die van type I, geldt ook hier dat meerdere problemen samenvloeien (werkloosheid/WAO vader, materiële problemen, relationele spanningen e.d.). In hun eigen gezinssituatie lijken deze problemen zich te herhalen. De (langdurige) werkloosheid leidt ertoe dat ze zich tekort voelen schieten als kostwinner/gezinshoofd. De latente bestaansonzekerheid van 'hard living' in deze milieus wordt door werkloosheid en uitkeringssituatie een manifest probleem. Deze structurele positie werkt bestendigend naar hun culturele marginaliteit. Ze voelen zich uitgerangeerd en onderwerpen aan anonieme maatschappelijke (bureaucratische) krachten en controles. Hun levensstijl staat in het teken van een overleven, waarbij na verloop van tijd de alledaagse spanningen en frustraties zo hoog oplopen dat ook minder legale en zelfs illegale middelen serieus overwogen worden.

Wanneer we kijken naar de eerste twee socialisatiefasen dan stemmen deze in grote lijnen overeen met die van type I. Divergentie treedt op doordat de mannen van type II op relatief jonge leeftijd een stabiele relatie aangaan en vervolgens een gezin stichten. In die zin zijn biografie-ontwerpen en de daarin verankerde levensopgaven conventioneel en traditioneel. In tegenstelling tot type I geldt voor hen dat ze ingebed zijn in duurzame sociale relatienetwerken, vooral die van gezin van herkomst en familie, met bijbehorende controlemechanismen.

7.2 Oriëntatie ouderlijk gezin

In de opvoeding van dit type zien we de reeds bij type I aan bod gekomen aspecten terug. In de primaire socialisatiefase overheerst de bevelsstructuur; de ouders zijn de baas en over regels wordt niet gediscussieerd. In de secundaire socialisatiefase worden de teugels gevierd en worden de jongens in toenemende mate verantwoordelijk gesteld

1. Dit type is geconstrueerd op basis van de biografieën van: R17, R33 en R42

voor hun eigen gedrag. "We waren heel vrij thuis, wat dat betreft hoor. Ik had de sleutel van de achterdeur. Ik kon thuiskomen wanneer ik wil. Ik kon weggaan wanneer ik wou. We maakten er zelf geen potje van. Ik denk dat we dat door hadden, denk ik. Kijk, hadden we er misschien wel een potje van gemaakt, dan hadden ze er wat van gezegd".

De opvoeding is voorts te karakteriseren als seksespecifiek. Zo nemen de jongens slechts in geringe mate deel aan het verrichten van (in hun ogen typisch vrouwelijke vormen van) huishoudelijke taken. "Dat is vrouwenwerk. Wij deden de tuin en de beesten voeren en dat soort dingen, om huis heen". Ze groeien op in relatief grote gezinnen. De onderlinge verstandhouding is over het algemeen goed.

Ondanks de duidelijkheid van regels vinden ze niet dat hun opvoeding streng is geweest. "Ze waren er net tussenin. Ze konden streng zijn, maar.. er waren wel vrienden of vriendinnen van mij, die hadden strengere ouders. En daar zaten ook wel tussen die flink wat meer op de huid kregen dan wij, als ze wat gedaan hadden. [...] Nee, niet veel (verbieden). Bepaalde dingen wel, maar als je later terugkijkt was het ook wel goed dat ze je dat verboden". Vergeleken met de jongens van type I is er sprake van meer toezicht. De ouders proberen hun kinderen op het rechte pad te houden, ondermeer door bijvoorbeeld op de keuze van vrienden te letten. "Eh.. in het begin begint het gewoon dat je met een stel jongens wegging, je gaat even een winkel in, en dat je wat meenam. Zonder te betalen. En nou ja, je zat ermee, je vertelde het je broer, van: Nou, dat heb ik meegenomen. En nou ja, mijn broer die was dan zo: Ik vertel het mijn vader wel even. Nou ja, dan kreeg je dat dus wel te horen. En lateraf blijkt dat ik met die jongens niet moest optrekken, dat ik me andere vrienden moest zoeken. En die jongen is later in de bak gekomen, dus. Ik bedoel eh..: Dat zijn dingen dat je werd echt op je vingers getikt. Niet aan andermans zijn spullen komen. Niet andermans dingen vernielen. Blijf er met je tengels vanaf. Is niet van jou. Ik bedoel: Dat is er goed ingeprent".

De opvoeding tot redzaamheid draagt er ook toe bij dat ieder voor zich de problemen oplost. Deze vormen in gezinsverband meestal geen gespreksonderwerp. "Nou nee, daar praten we meestal niet verder hoor, problemen los je zelf op. Je maakt ze niet hè, want je moet ze zelf oplossen, dus je maakt ook geen problemen. Je gaat ze meestal uit de weg, dus je laat het maar zoals het is".

Wanneer we kijken naar de sociaal-economische positie van deze gezinnen dan is deze niet rooskleurig. Het onderwijsniveau van de ouders is laag en dat vertaalt zich in hun arbeidsmarktpositie. "Hij (vader respondent) heeft zelf vroeger nooit school gehad. Hij heeft zelf nooit een school gehad, geen diploma's en mijn moeder die ook". Werkwisselingen en periodes van werkloosheid, inclusief het terecht komen in de WAO, zijn niet uitzonderlijk. "Metselaar, officieel. [...] Ja, hij is dus jaren geleden dus afgekeurd. Hij had dus een ruggewervel er scheef inliggen. En dan mocht hij niet meer werken. Dat is al heel lang geleden".

Het gedwongen thuis moeten zitten van vader kan leiden tot problemen in het gezin. De gezinnen slagen erin dergelijke problemen min of meer beheersbaar te houden. "Nou, vaak ruzie. Als mijn vader geen werk heeft is ie geen mens. Hij had toen werk

in een winkeltje waar ze radio's en tv's verkopen. Dat ging failliet, dus hij ging eruit, en toen kwam ie, twee jaar geleden, dat ie op straat kwam te staan. En toen had hij nog één ding, z'n hobby. In het hok met elektrisch aan de gang, een pilsje. Maar één werd altijd meer, dus er waren nog al, viel de boel 's avonds over drank. Wij bennen dus ook wel beneden geweest dat hij dus eh.. mijn moeder sloeg, dat wij er tussenin sprongen met twee broers. [...] Hij begreep dus dat dat dus niet langer kon. M'n moeder ging dus steeds meer naar m'n oma toe en bleef d'r veel uit, dat wij dus mee gingen en daar bleven. En op een gegeven moment dat het niet meer zo kon en eh.. hij is er direct mee gestopt. Hij heeft een het een dik jaar vol gehouden, geen drank in huis zodat er visite kwam was er geen druppel drank te vinden en eh.. hij heeft totaal zich erachter gezet. Dat is een beperkte duur geweest, ja. We houden het vooral in de situatie dat hij geen werk meer had".

Met de relatief grote gezinnen zijn de moeders vooral bezig met de huishouding. Daarnaast hebben ze soms ook nog de zorg voor ouders en schoonouders. Als de moeders werken is dit veelal als schoonmaakster e.d. Het extra-inkomen geeft dan iets meer armslag. "Die heeft altijd bij scholen gewerkt. Bij gemeente schoonmaakster en andere scholen. Gewoon bij instellingen. 's Middags en 's avonds was ze aan het werk. In het begin was het allemaal aanpassen. Met eten, vlug-vlug-vlug. Want zij moest weer weg. En op een gegeven moment, ja dan is het gewoon". Over het algemeen weten deze gezinnen zich financieel gesproken staande te houden, soms door het bijverdienen van moeder, soms door andere bijverdiensten/handeltjes. "Nou dat valt mee. Een eigen huis en een goeie tuin. Een knappe bijverdienste. Konijnen, kippen, geiten. We slachten kippen, geiten, konijnen. Alles dus. Dat maakt me niks uit. Van jongs af ook gedaan. Ja, je vader die leert je dat. Dus dat maakt niks uit. Zie, als je een kip hebt die geen eieren meer legt, die vreet wel voer op. Dus dan kun je hem beter op eten. Zo ging dat altijd. Die gaan gewoon weer weg voor de, ja voor de verkoop".

Terugkijkend op hun opvoeding geven de respondenten aan tevreden te zijn. "Nou, prima. Nooit wat te klagen gehad eigenlijk. Met m'n ouders niet. Ik vond wel dat ik eh.. één van de beste ouders heb gehad die maar had gekunnen. Ik heb met m'n maten wel heel wat anders meegemaakt. Als je daar es wou binnen komen, kon je maar beter buiten blijven, van: Bekijk het maar. [...] Ja, eh.. ja, hoe moet je ze omschrijven. Ze waren eh.. nou niet te zacht en ook niet te hard".

7.3 Onderwijsoriëntatie

Door het lage scholingsniveau van de ouders wordt het onderwijs niet gezien als een mobiliteitsmiddel; het onderwijs voor deze jongens is primair de leerplicht uitzitten. "Och ja, het gaat zoals elke school gaat. Je moet er heen, je baalt wel eens een keer. Maar ja, je moet er heen, dus je kon niets anders". Als leerlingen zien ze zichzelf niet als hoogvliegers. Door leerproblemen kunnen ze doorverwezen worden naar het bijzonder onderwijs, bijvoorbeeld een LOM-school. "Naar de LOM-school omdat ik dus niet

mee kon komen eh.. nou met rekenen. Dat is de reden dat ik naar die school moest daarna. Ja d'r was geen eh.. geen speciaal tijd voor om precies uit te leggen hoe je dat moest berekenen. En bijvoorbeeld delen of aftrekken hè, van eh.. dat werd er niet gezegd".

Het eventuele belang van het vervolgonderwijs wordt vooral gekoppeld aan de mogelijkheden om een vak te leren. Deze jongens gaan, net zo als hun broers, na de lagere school dan ook naar de LTS/ITO. Vergeleken met het niveau van hun ouders is dit al een stap voorwaarts. Ze werken liever met hun handen dan dat ze achter de boeken zitten. "Nou, ik denk min of meer, mijn broer die zat op de LTS. En ik ook, dat is heel gewoon dus, dacht ik. Maar ook wel dat leraren het aanraden hoor. Maar ik had dus wel hoger gekund, naar de MTS of LEAO, ja. Dat had wel gekund, waarom niet? Omdat ik de praktijkdingen veel mooier vond dan de theorielessen. Daar heb ik nooit van gehouden". De ouders hebben over het algemeen weinig contacten met school. Deze jongens zijn zelf verantwoordelijk voor hun prestaties. "Ja, ze zijn niet vaak heen geweest. Ik denk eh..: Hoogstens twee keer".

Ze hebben moeite met een teveel aan autoriteit. Als er problemen ontstaan dan leggen ze de schuld vooral bij 'gezagsdragers'. "Maar zoals de leraren van de LTS. Die dwongen mij zowat van: Je moet verder. Nou, ik moet natuurlijk niks. Dan ga ik dwarsliggen. Had hij het misschien niet gezegd, dan had ik misschien wel doorgeleerd. Dat weet ik niet. Zulke dingen". Spijbelen, conflicten met leraren e.d. komen regelmatig voor. "Ik heb ontzettend veel gespijbeld, ja met de theorieleraren. Met de praktijk was het altijd goed. Ik spijbelde ook altijd op de theorielessen. Engels en Nederlands en Wiskunde. Daar begreep ik toch geen malle moer van". Wanneer ze meer geïnvolveerd raken in vrije-tijdsactiviteiten — vooral stappen — dan kan dat botsen met de schoolse eisen. "Het leren werd eh.. nou ja d'r niet soepeler op. Ik kan, ik denk dat het wel met uitgaan te maken had".

Als ze hun diploma hebben gehaald of er de brui aan geven wanneer ze niet langer leerplichtig zijn, loopt hun onderwijsloopbaan ten einde. Een voorname reden is hun wens om te gaan werken. "M'n ouders hadden eerst niet zo'n hoge inzien dat ik het (diploma) zou halen. Maar toen ik hem had vonden ze het fijn. Direct daarna zeiden ze: Zoek werk. Probeer wat te vinden. Diezelfde dag kwam ik weer thuis, toen ben ik 's middags werk gaan zoeken. Tegen de avond weer thuis, toen had ik werk gevonden. Dat ging dus vlot". "Ik kon toen werk krijgen. Had ik geen werk gekregen, misschien — misschien zeg ik — dan was ik wel gebleven. Dat weet ik niet. Maar ik zag het helemaal niet, en blijven zitten, dat eh... En al mijn maten kwijt was. Die gingen een klas hoger. En allemaal nieuwen. Nee, dat leek me niks".

7.4 Oriëntatie leeftijdgenoten

In de secundaire socialisatiefase krijgt het domein van de vrije tijd een inkadering buiten het gezin om. Omdat ze nauwelijks deelnemen aan het verenigingsleven en geen gebruik maken van het aanbod van activiteiten door het buurt-en kluphuiswerk, is hun vrije tijd vooral een optrekken met leeftijdgenoten. Dezen treffen ze vooral op buurtlokalities, het samen rondhangen op straat. Deze netwerken, bestaande uit buurt- en schoolvrienden, zijn relatief homogeen (klasse- en leeftijdsspecifiek). In die zin, alhoewel er na verloop van tijd allerlei subgroepen ontstaan, is de differentiatie tussen de eerste drie typen levensstijlen in deze fase nog gering. Men treft elkaar op straat en de groep bepaalt wat men gaat doen. Het optrekken kan zowel plaats vinden in allerlei gelegenheidscoalities als in meer specifieke vriendengroepen. Eén-op-één vriendschappen ('boezemvrienden') komen minder vaak voor. Hoewel deze informele groepen (functioneel) kunnen wisselen in samenstelling blijven sommige groepen lange tijd redelijk intact. "Die stel jongens die bij mij op school gezeten hebben, hebben wij eh.. nou een dikke drie jaar uitgehouden. Die waren net zo ongeveer als ik behalve eh.. in die tijd zaten ze ook nog op school, die jongens. Die zaten toevallig ook op de LTS hier achter. Nou, daar ging ik dus altijd mee om".

In de onderlinge omgang wordt men als het ware afgerekend op handhavingscapaciteiten in sociale en fysieke zin. Je moet voor jezelf en je kameraden durven opkomen. Belangrijke bestanddelen van hun vrije tijd ('focal concerns') vormen brommers en uitgaan. Beide activiteiten symboliseren een gevoel van autonomie. Brommers vormen voor deze jongens niet alleen maar een vervoermiddel, maar ook gespreksonderwerp, statussymbool en sleutelobject. "Het heeft wat met jeugd te maken. Wat stoer doen, eh.. ja, je hoort d'r bij. Je maat had een brommer. Je kon mee doen. Je was niet echt een buitenstaander, je hoorde d'r bij. Je kon mee stappen".

Als vanzelfsprekend worden de brommers opgevoerd. Dat ze daarvoor aangehouden worden, met alle consequenties van dien, vormt geen afschrikking. "Kijk, ik heb eh.., toen was ik een jaar of zestien, ik had altijd een opgevoerde brommer. Toen werd ik dus gepakt, en kreeg drie maanden rij-ontzegging. Dus toen had ik al een strafblad eigenlijk. Het is niet een erg strafblad, maar ik werd na drie maanden weer gepakt, en toen kreeg ik zes maanden. Toen werd ik weer gepakt, en toen maakten ze er een jaar ontzegging van. Ik heb altijd doorgereden. [...] Maar ik heb als laatste brommer, als ze mij wilden vangen, ze hadden mij nooit gekregen. Ja, hij liep honderddertig, dat ding. Met twee man, dat was verschrikkelijk, och lachen".

Een vergelijkbare functie kan ook een geheime zender of 27 Mc 'bakkie' vervullen. "Ik was toen een jaar of zestien. Op school ja meer hè. Dan doen anderen, ja je vrienden die deden het dus ook. En dan begin je ook. Maar omdat ik het dus zelf altijd al mooi vond, dan begin je heel makkelijk".

De houding van de ouders benadrukt ook hier weer de eigen verantwoordelijkheid voor het eigen gedrag. "Zie, dat maakte mijn vader niks uit. Want dat is je eigen schuld als je gepakt wordt. Dat is je eigen schuld. Dat kost je eigen centen. Het is zijn geld niet dus. Dus het maakte hem niets uit".

Een tweede vrije-tijdsscharnier is het gezamenlijk uitgaan. "Enne nou ja, dan ga je automatisch stappen". Oudere groepen kunnen daarbij een initiërende rol spelen. "Nou moet ik erbij zeggen, ik heb altijd oudere maten gehad hoor. Ik weet niet, dat heb ik altijd gehad. Ik heb altijd maten gehad, die twee of drie jaar ouder dan mij waren. Op school ook al, ja. Maar buiten school ook wel, maar ik had daarbij ook wel oudere maten, ja. Dat waren mijn broer's kameraden, daar ging ik dus ook mee om".

Stappen impliceert ook laat thuis komen. Wat het tijdstip van thuiskomen betreft, gaan ze na verloop van hun tijd hun eigen gang. Dat vinden ze een normale zaak. "Ik deed mijn eigen weg. Ze zeiden wel: En je moet om twaalf uur thuis zijn, maar ik deed het gewoon niet. Wat kon mij het schelen".

Aan de directe controle van de ouders weten zij zich te onttrekken. "Ik heb mijn eigen leven. Ja, elke keer weer vragen hè, dus. Waar ga je heen en moet je nou al weer weg en dat soort dingen. [...] Maar ik deed gewoon, niks zeggen en doorlopen". Ook voor hen geldt, dat het gezin zich (tijdelijk althans) versmalt tot een kostgangersgezin.

Inherent aan het stappen is (stevig) drinken. "Vijftien jaar denk ik. Gewoon in de kroeg. Je moest erbij horen". "Dat was eh.., even kijken, zaterdag, zaterdag en zondag met dezelfde groep. En dat was eh.. enne dat was altijd hetzelfde. Je had meer geld, dus je kon meer doen. Je ging dus zaterdag flink stappen en zondag gingen we meestal naar Z., skelterrassen. [...] Ja, dat was iets van 350 gulden. Ja behoorlijk bedrag, maar ja, je had het er voor over. Als je werk hebt en je bent nog alleen, dan zie je niet om naar geld".

De financieringsbron van het uitgaansleven is het eigen verdiende geld. In eerste instantie via een bijbaantje, daarna door betaald werk. "Een krantebaantje, Algemeen Dagblad, kranten rondbrengen. Ja, meer dan honderd gulden was het niet, nee. Dat mocht ik zelf gebruiken, ja. Ik denk gewoon dat komt, dat we ons zelf redden. Dat we zelf wel aan geld kwamen, door een baantje of iets dergelijks. Ja, ik denk dat dat gewoon eh.. waren we gewoon. Eh.. zakgeld had je gewoon niet".

Als ze werk hebben, wordt het uitgaan meer gereguleerd; het uitgaan mag de baan uiteindelijk niet in gevaar brengen. Er treedt als het ware een segmentatie op tussen de wereld van het werken en die van het stappen. "Door de week werkte ik altijd, dus dan wou ik ook niet stappen".

Een begeleidend verschijnsel van stappen en drinken kan af en toe knokken zijn, soms individueel, soms met rivaliserende groepen. Niet dat ze daar constant op uit zijn, maar het gebeurt gewoon. Je moet dan voor jezelf durven opkomen of je maten helpen. Meestal blijft het conflict bij ritueel dreigen, maar soms loopt het uit de hand. "Hm eh.. hoogstens één keer in de maand (knokken, S.M.). Nou eh.. drank heeft een grote oorzaak d'r van en eh.. snel op je teentjes getrapt. Terwijl je met zo'n club bent, nou ja dan denk je weer heel wat anders over jezelf. En eh.. ik weet nog wel dat wij eh.. met z'n allen met maten waren en dat ik één tegen één eh.. begon en eh.. vechtpartij, dat heb ik overleefd. Behalve toen we met z'n zevenen naar buiten kwamen, stonden er minstens zo'n stuk of vijftig van die mensen daar buiten, dus we zijn weer snel naar binnen gegaan. Toen hebben we een busje opgebeld en zo'n blauw politiebusje. Daar

zijn we mee naar het politiebureau afgezet want ze waren doodsbenuwd dat er een eh.. steekpartij van kwam en eh.. en boel rotzooi". "Soms zochten we het wel op (knokken). Als je echt in iemand de pest in had, dan zocht je hem op dan sprak je daar en daar een plaats af. Altijd heibel met een bepaalde groep. Dat ging er soms ruig om weg. D'r bleven soms wel een stuk twee of drie liggen. Ik had net, drie maten van ons, die hadden zwarte band. En nou ja, die zaten in die tijd al op een vechtsport, ik zat er niet op, maar eh.. je leert van alles. [...] Nee, ze zochten het ook niet op. Ze hadden wel eigenlijk de smoor op iemand in maar ja wie niet. Als we weggingen gingen we niet om vechtpartijen, meer voor de gezelligheid dan eh... Maar we gingen het niet uit de weg, nee dat niet" .

Tegen dit soort geweld kunnen de ouders niet zo veel doen. Het is onderdeel, en soms risicovol, van het uitgaan en symbool van de groepssolidariteit (ook later in de functie van anekdotes en sterke verhalen) en 'machocultuur'. "Nou die waren niet zo best te spreken. Vooral m'n vader niet, maar ja, je doet mee. Je bent met z'n zeven, je laat niet je maat alleen op z'n kop zitten door bijvoorbeeld de uitsmijter".

Uitgaan is natuurlijk ook de gelegenheid om in contact te komen met de andere sekse en 'versiergedrag' te ontwikkelen. In de beginperiode zijn dit voornamelijk nog 'losse' relaties. "Met vriendinnen wel eh.. veel. Maar de meesten, die gingen wel met je mee in die tijd om geld. Om dat je dus een baan had en eh.. veel kunt verdienen in het weekend. Dat je goed kan eh.. uitgeven. Ja, dan gingen echt de meesten met je mee. Daar kom je dus later pas achter. Op dat moment interesseert je dat niet". In deze fase komen ze ook nog niet bij elkaar over de vloer. "Zolang als ik met haar had, had ik haar ouders nog nooit gezien. Ik bedoel: Dat gaat niet zo samen, dat ging niet zo snel in die tijd. Ik was ook niet veel bij haar. We hadden een dikke twee jaar gehad. Ja, ik bleef wel stappen. Ja, zij wou wel vrij zijn, dus zij ging met haar vriendin uit en ik met mijn maat".

De relatie is in het begin nog te karakteriseren als een uitproberen en een zoeken, maar na verloop van tijd krijgt deze een meer monogaam en serieus karakter. Na te moeten hebben concurreren met de kameradengroepen, neemt na verloop van tijd de vriendin dan ook een steeds belangrijkere plaats in. "Nou, ik ben dus zelf ontzettend veel uit gegaan, maar toen ik verkering kreeg, werd dat een stuk minder." Relatief vroeg vaste verkering krijgen is voor dit type vrij gebruikelijk en na enige tijd is samenwonen dan de volgende stap. "Ja, zij was veertien, toen ik met haar verkering kreeg. Ik heb wel vaak vriendinnetjes gehad, maar nee, dit is echt eh...". "Maar ja, je gaat bij vriendin in. En je gaat trouwen. Eén die ging trouwen en dan zie je mekaar niet zoveel meer".

Samen met het afsluiten van het onderwijs en het betreden van de arbeidsmarkt vormt de relatie een markatiepunt en symbool van het intreden in de wereld der volwassenen. De secundaire socialisatiefase — met name het vrije-tijdsleven en het uitgaan, het belang van kameraden en brommers, het zoeken naar kicks e.d. — loopt daardoor ten einde.

7.4.1 Vormen van deviantie en delinquentie

In de secundaire socialisatiefase kunnen verschillende leeftijds- en groepsgebonden vormen van delinquentie onderscheiden worden. Deze groepen zijn meestal vrij homogeen van samenstelling en territoriumgebonden. Naast de meer expressieve vormen die samenhangen met reputatieverwerving en statushandhaving, het zoeken van 'kicks and laughs' (zie de 'brommerdelicten' en het knokken), komen evenwel ook meer geïndividualiseerde vormen voor, waarin het eigen voordeel het voornaamste motief is. Een onderscheid daarbij is zelf (actief) uit stelen of inbreken gaan of in meer passieve zin ervan profiteren. Dit laatste geldt bijvoorbeeld bij heling en dit kan verweven zijn met allerlei 'handeltjes'. "Ja, alles eigenlijk wel. Waar ik wat mee kon verdienen, deed ik, en ook wel meer toen. Ja, ik had weleens spullen, waarvan ik wist dat het gestolen was maar. Handel. Ja, handel in pick-up en bandrecorders. Grotendeels wel (eerlijk). Maar ook wel gejat spul hoor. Ja, dat wist ik wel. Daar zit ik niet mee, nee".

Voor de meesten geldt evenwel dat de meer ernstige vormen van 'delinquentie' ingeperkt blijft. Het al vroeg verkering hebben speelt daarbij zeker een rol. Zelf uit stelen of jatten gaan wijzen ze, mede door de relationele risico's, af, maar dat sluit niet uit dat andere kinderen wel delinquentie plegen. "Ik? Nee nooit. Mijn broertje wel. Die is de grootste dief hier, zal ik maar zeggen. Die zit ook regelmatig. Maar ik heb het zelf nooit gedaan".

Dit neemt niet weg, dat sommigen toch mee worden gezogen in de activiteiten van een wat meer delinquente groep leeftijdgenoten. Wil je erbij horen dan moet je een zekere bravoure vertonen. Doe je niet mee dan lig je eruit. "Ik heb wel met bepaalde jongens wat gedaan, wat niet door de beugel kon. Ik bedoel eh.: Dat heb ik zelf vernomen (ervaren). Ik moest met het spul terug, met mijn vader mee in de auto, en dat was niet zo'n prettige zaak. Ik bedoel: Daar heb ik een goeie afleer van gehad. Maar er werd niks aangegeven. Er was wel wat aangegeven, maar datzelfde dat ik weer terugbracht dat was voor de zaak, daar zou die niet op terugkomen. Maar die dat gedaan hadden, moest ik dus wel zeggen: Wie dat waren. Dat ging me eigenlijk wel te ver. Maar ja, ik heb het gedaan, en die maten wouden me dus niet meer mee hebben. Een goed ding voor mij, maar dat is wel een keer gebeurd ja". "Als we iets in het zin hadden dan gierden me de zenuwen door de keel, en toch deed je mee. Dus eigenlijk dat dat op het laatst een soort bijzaak werd, dat je dus gewoon meeinging en meedeed. Dus kratten bier stelen en ja, je ging er de hekken overheen, je geefde ze over en je klom weer terug, en dat soort dingen. En in de winkel zelf ook, pakte je ze en je liep de winkel uit".

Als dergelijke zaken uitkomen dan hoeven ze niet te rekenen op begrip van hun ouders. In hun opvoeding is immers duidelijk gemaakt wat wel en wat niet kan en ook in deze milieus geldt dat er weinig tolerantie is voor vermogenscriminaliteit. Meestal worden er door de ouders strafmaatregelen genomen. Als ze nog vrij jong zijn — er is bij hen nog geen sprake van een beginnende criminele carrière — dan zijn dergelijke waarschuwingen meestal afdoende. "Weekends niet weg. Gingen de jongens weg, dan mocht je niet mee. Je zakgeld werd ingehouden. Nou, d'r waren meerdere dingen. Ze zeiden van: Je blijft maar thuis, 's avonds er niet meer uit. En als je dat niet deed, dan zocht je

maar een andere kosthuis. [...] Daar moet je wel op rekenen. Daar hield ik me zeker aan, vooral als je op die leeftijd zit. Je leerde het wel snel af".

Het verschil met type I is dat de jongens van type II niet stelselmatig doorgaan. Na verloop van tijd trekken ze ook niet langer op met meer delinquente jongens. "Nou, ik kom ze wel tegen. Ik spreek d'r dan wel mee, maar de meesten, één die doet het nog telkens. Die heeft ook een paar jaar gezeten. Maar de rest die heeft het nooit weer gedaan. Ja, m'n ouders zorgden er wel voor dat je op een recht pad bleef, ja".

Ze maken zich verder wel eens schuldig aan de meer 'ordinaire' vormen van baldadigheid en vandalisme, vaak weer in samenhang met groepsgedrag en alcoholgebruik. "Toen was ik nog niet getrouwd. Over auto's lopen. Ja, nieuwe plantjes uit de tuin scheuren. Ramen bekladden. Ja, van alles, ja. Het hele gedragspatroon is eh.. veranderd. Dat komt door de tijd waarin je leeft. Je bent jonger, je bent wild, je zit in de puberteit. En ik bedoel: Dan doe je dat. Ik zou het nou niet meer durven om over auto's te lopen. Ik zou me doodschamen als ik dat deed. Maar toen, je staat er niet bij stil. Ja, je doet maar wat".

Ze lopen voor sommige delicten het risico dat ze daarvoor door de politie opgepakt kunnen worden, maar als ze 'geluk' hebben dan wel de schade informeel (buitenjustiteel) kunnen regelen dan ontspringen ze de dans. "Nou door verniel.. vernielzucht, ja zo'n voorbeeld, dat soort dingen. Meer vernielzucht dat het dat was. Door het drinken, ja. Je kwam met z'n allen uit de kroeg en dan ja, even hierbij langs over auto's en eh.. dat soort dingen wel. [...] Nou, twee keer opgepakt. Nou gewoon politiebureau, verder niet. Dan moesten we het weer terugbetalen en de tuin weer in orde maken, dat soort dingen. Nou ja".

Ander exploratief gedrag als experimenteren met (soft-)drugs komt bij hen niet of nauwelijks voor. Ze willen van dergelijke middelen of gebruikers niets weten. "Nee nooit, nou één keer. Gewoon eh.. ja, ik was eh.. zeventien, dat eh.. probeer je es, verder niet. Daar merkte je niet veel van. Ik bedoel eh..: Je probeert het, maar omdat er wat drank bij kwam, maar verder, nee. Nee, nee dat hoeft voor mij ook niet, nee". "Of dat uitmaakt (soft- dan wel harddrugs)? Nee, het is allemaal verkeerd. Het tast maar één plek aan en wat je voor de rest van je leven moet gebruiken en dat is je hersens. Nee, dat hoeft voor mij niet".

Ook hier zien we weer vermijdingsgedrag naar regelmatige gebruikersgroepen. "Nou, ik ken een maat van mij, of maat, een schoolvriend en eh.. die is vaker gepakt, maar verder... Ik heb hem nooit weer gezien, hoor. Ja, spuitte. Vreselijk. Ja, vooral als ze eh.. high zijn, dan staan ze echt van eh..: Jij ook één? En eh..: Nee, het hoeft voor mij niet. Ze mogen voor mij best wel kicken, maar hou het dan voor jezelf".

7.5 Arbeidsmarktoriëntatie

Vanuit het arbeidsethos waarmee ze zijn opgevoed, is werken een normale zaak. Wanneer deze jongens, al dan niet gediplomeerd, het LBO verlaten, dan is de verwachting dat ze een baan gaan zoeken. Vroegtijdig schoolverlaten hangt dan ook vaak samen met het kunnen vinden van een baan. "Het leek me gewoon mooi om de vrijheid te hebben, om buiten te wezen, en eh.. dat leren, nee". Werk zoeken is vooral er zelf achter aan gaan. "Mijn vader zei van: Als je werk kunt krijgen, dan mag je van mij van school af. Nou dat wou ik toen wel graag, dus ik met een rotgang achter werk aan. En het eerste baantje wat ik kon krijgen, dat kreeg ik dus".

Voor hen betekent een baan niet alleen een afsluiting van de schoolse periode, een andere, meer volwassen status, maar vooral geld verdienen. Het werk wat ze doen, is daarbij relatief onbelangrijk; dit gold immers ook voor de bijbaantjes. "Het maakt mij niks uit. Ja, als het maar werk was".

Er is niet sprake van een duidelijk beroepsperspectief. Presteren en vooruitkomen is minder relevant dan een inkomen realiseren. "Ik vind: Met een baan dan werk je om wat meer te hebben, maar niet echt om te presteren". Verder onderwijs (streekschool, leerlingenplaatsen) spreekt de meesten niet aan en als ze al een vervolgopleiding volgen, struikelen ze vaak weer over de theoretische vakken. "Zodra het weer bij pen en cijfers kwam was, dat wou dus niet. Je wil wel, dan zit er, ja het beginstadium is goed en misschien met rekenen ook wel, dan krijg je weer iets aparts, waar je nooit van gehoord hebt eh.. dan eh.. nou ja dan houdt het één keer op. Je blijft altijd een paallengte achter en dat was voor mij dus niks. Nee, echt naar school, dat wil ik niet weer, nee".

De banen die ze kunnen krijgen liggen op het niveau van semi-geschoold werk. Hetgeen ze geleerd hebben op school, het nut van een diploma, is daardoor minder belangrijk. "Je leert op school kozijnen maken en dat soort dingen. Nou dat kom je op de nieuwbouw nooit tegen, want die komen kant en klaar. Die hoeft je er alleen maar in te zetten. Zie, het is veel makkelijker dat je het leert, maar dat je het nou specifiek nodig hebt, nee, niet alles wat je leert". "Vier zwemdiploma's kun je evenveel mee straten als met een electro-diploma, dus dat maakt geen moer uit".

In het begin van hun werkperiode is werken nog een uitproberen wat leuk werk is en wat niet. Als het werk of de baas niet bevalt of als ze ergens anders meer geld kunnen verdienen, kiezen ze daarvoor. In die zin is er weinig 'bedrijfsloyaliteit'. "Ik denk dat ik iets van tachtig of negentig gulden meer kreeg, dan bij die ander. Ik weet wel dat ik er niet veel op vooruit ging, maar gewoon het werk dat lonkte mij meer, daar zat ik ook buiten. Ja, en de vakantiebonnen, dat was toen iets van veertien gulden per dag wat ik erbij kreeg. Ja dat verdiende best, met vakantiebonnen erbij, ja". "Ik begon gewoon als poetser, en zo zoetjes aan steeds meer dingen doen. Accu's inbouwen, lichten afstellen, en steeds meer. En op een gegeven moment deed je alles. En toen kon ik ander werk krijgen, en toen ben ik daar ook weer vertrokken, dan kon ik meer verdienen'.

Baanzekerheid (ze zijn dan nog 'vrijgezel') speelt een geringe rol. In principe willen ze alles wel aanpakken, maar ook hier zijn grenzen. Ze rollen dan meestal van de ene baan in de andere, vaak via informele kanalen. Een eventuele baan is vaak de uitkomst van een serie toevalligheden. "Ik kon bij een broer in de bouw komen, die werkte in de bouw. Hij zei: Er is een baantje vrij, tegen mij. Ik had dus op de LTS wel, die derde klas dus, voor timmer-metselaar geleerd. Wat ik dus nooit afgemaakt heb, maar ik kon dus wel bij hun komen. Nou, toen ben ik dus in de bouw gekomen, en daar zat mijn oudste broer ook".

Sectoren waarin ze werk vinden zijn de bouw, produktiewerk en kleine bedrijven. Het liefst hebben ze buitenwerk dan wel werk met een zekere vrijheid (indelen eigen werk, niet voortdurend toezicht, geen 'gecommandeer'). "Het was een hele vrije fabriek. Je kon komen en gaan wanneer je wil. Je mocht naar buiten wanneer je wil, er zat helemaal geen dwang, totaal niks achter. Er werd niet gezegd: Zoveel stuks moet je per dag doen. Ik was meer mijn eigen baas. Ik was de enige spuitser daar. [...] Ik deed gewoon mijn werk. Ik heb nooit eh.. problemen. Nee, alle bazen die ik gehad heb, waar druk achter zat, achter mij. Daar ben ik gauw vertrokken. Waar geen druk achter zat dan, daar heb ik het langste volgehouden, ja".

Als ze zelf al niet ontslag nemen dan krijgen ze vaak ontslag door gebrek aan werk, doordat ze afgekeurd worden dan wel simpelweg omdat ze te duur zijn (geworden). "Het is gewoon, ze zeggen gewoon: Werkinkrimping hè, en dan lig je er uit. Dat zegt die baas dus, daar doe je toch niets aan". "Ik kreeg ontslag wegens vorstverlet, en ik ben er dus nooit weer aangenomen. Gewoon werkvermindering. De langsten bleven en de kortsten gingen gewoon weg. Mijn broer is dus gebleven. Maar ik was jong hè, en ik had wel een beetje ervaring maar niet zoveel als die andere mannen... En die hadden een gezin, toen was dat een reden voor mij, nou niet meer. Toen wel, ja". "Ja een jaar, bijna een jaar, ja (gewerkt). Tot op een gegeven moment, ik moest gekeurd worden, voor het straterswerk dus, en toen werd ik afgekeurd. Om mijn rug, waar ik nooit last van gehad heb, maarre.. Nou, toen moest ik eruit... Ja, ik had nooit een dag gemist niet. Nou ja, behalve die leerdagen dan, maar de werkdagen niet, nee. Ja, ik vond het ook wel leuk werk, ja". "En op een gegeven moment zei hij dat ik te duur was, en heeft hij een jongere aangenomen. Ja, wat moest ik. Ik kan er wel tegenin gaan, maar volgens mij helpt dat niks".

Ondanks hun bereidheid om bijna alles aan te pakken, komen ze, na hun laatste baan, tot de ontdekking dat de 'bazen' niet meer op hen zitten te wachten. Na verloop van tijd ontdekken ze dat ze behoren tot het leger van de langdurig werklozen. "Eh... nou, tot mijn eenentwintigste (werk gehad). Tot mijn eh.. tot nu toe, zal ik maar zeggen, heb ik een uitkering gehad". "Daar dacht je toen niet aan hè. Nee, dat viel toen nog eh... Ja, toen was de werkloosheid nog lang niet zo slim (erg, S.M.) als nou. Pas toen daarna is het echt slim geworden. Zie, toen was het nog wel een beetje goed, en toen in tachtig, eenentachtig, is het ingeklapt, toen was het mis".

Omdat ze in deze periode getrouwd zijn en kinderen hebben -daarover straks meer — is de werkloosheid eveneens een gezinsprobleem geworden. "Ja, vier jaar geleden, toen ik vrijgezel was. Dat interesseerde me niks, enne gooide ik er met mijn pet naar. Of je nou werk had of niet werk, interesseerde je niet. Maar nu is dat anders, ga je meer denken".

Behalve de financiële teruggang en het gedwongen thuis moeten zitten, werkt de werkloosheid ook negatief door naar het zelfbeeld — als kostwinner/gezinshoofd hebben ze het idee te kort te schieten. "Je hoort je gezin te onderhouden. Ja, vind ik wel. Maar ook voor jezelf".

Het arbeidsethos kent weliswaar een zekere erosie, maar (betaald) werk blijft een zeer belangrijke levensopgave. Mede om die reden worden ze in hun onmiddellijke omgeving niet gestigmatiseerd — werkloosheid is immers geen onbekend verschijnsel -, maar ze zien zich in toenemende mate buitenspel gezet. "Mijn hele familie hebben ze allemaal vast werk. Behalve ik dan".

Ze moeten zelf ook weinig hebben van 'beroepswerklozen'. "Ik ken genoeg. Ik ken er zat die.. die.. Maar ja, dat moeten ze zelf weten. Ik wil vooruit. Ik wil niet altijd eh.. een paar weken kieskauwen thuis en eh.. nee. Het is een stomme instelling". "Ik heb de meeste kennissen en vrienden die werken. Die eh.., als ik werkloos ben dan eh.. nee, ze zien niet anders tegen je op. D'r zijn twee maten van mij, die zijn werkloos dus die weten wat het is. Die kennen d'r ook wel over praten. [...] Nou de een zegt: Ik krijg het geld zo ook wel van de soos, en die ander zegt: Ik hoop gauw, dat ik weer werk krijg. Die is meer zoals mij".

Het zoeken naar werk is — vooral door de sterke streek- en familiegebondenheid — lokaal gebonden. "Omdat ik hier dus mijn familie heb, moeder woont hier, mijn vrouw zijn moeder woont hier. Ze wonen hier allemaal rondom, dus eh.. ja. Je woont waar je bent geboren". Behalve het geringe baan-aanbod wordt het zoeken naar werk bemoeilijkt door hun slechte concurrentiepositie: een geringe opleiding, te oud en gezinshoofd. "Banen zijn er niet, dus kunnen ze ze ook niet maken. En als ze er zijn, dan vragen ze met ervaring of ervaring in renovatie of iets dergelijks. Dan moet je ervaring hebben en dat heb ik niet. Dat is ook al weer zoveel jaar geleden, dus dat kun je ook wel wegvegen".

Ze komen tot de ontdekking dat langdurig werklozen met geringe kwalificaties niet echt in tel zijn. Ze ontwikkelen dan ook realistisch perspectief ten aanzien van hun marktpositie en hun mogelijkheden. "Zo'n persoon voor als ik? Nee, ik denk meer dat je eh.. zoals bandwerken, eh.. staan bij de lopende band en, en eh.. inpakkerij gaat lopen, dat je achter een grote machine komt. Dat gaat ook heel goed als je zoals ik, iemand zonder diploma's. Nu in deze tijd is het moeilijk om wat te krijgen".

Ondanks hun minder florissante marktpositie solliciteren ze, zeker in het begin, actief op van alles en nog wat. "Ik heb alles geprobeerd. Bij de gemeente, bij de gemeentereiniging. Bij de (bedrijf), slachter bij eh.. kadaverfabriek, suikerfabriek in G., eh.. de melkfabriek in L. Alles. Ik weet niet waar ik niet heb gesolliciteerd".

Via informele contacten, een strategie die eerder wel succesvol is geweest, probeert men informatie in te winnen over werkmogelijkheden. Een probleem daarbij is dat binnen hun relatienetwerken, waar meer werkzoekenden zijn, er weinig kennis over vacatures is. Solliciteren is er vooral zelf op af stappen. "Gewoon heen gaan hè. Als je een brief schrijft, die gaat zo de prullenbak meestal in. Als de bazen dus geen werk hebben ja, dan zoeken ze ook niet één. Dan gaan die sollicitaties meestal zo de bak in". Na zekere tijd ontstaat er een gevoel van berusting; hun sollicitatie-inspanningen nemen af en ze worden selectiever. "In het begin wel maar de laatste tijd niet meer. Je vindt toch niets. Je vliegt alles af, maarre..". "Ik solliciteer nog wel veel. Maar dan echt eh.. mijn leeftijd ongeveer. En niet meer eh.. bijvoorbeeld dat een leeftijd van twintig jaar. Daar solliciteer ik niet meer op, want dan krijg je toch geen reactie terug. [...] Dit jaar? Een stuk of vijftien, denk ik. Vorig jaar een stuk of veertig wel. Over een heel jaar. [...] Daarom ben ik ook maar gehalveerd, om het zo maar eens te zeggen. Als het dichtbij is, stap ik er zelf op af. Ja, als het dichtbij is wel. Verder weg niet. Ik doe er niet meer zoveel moeite voor, als een aantal jaren geleden. Natuurlijk wil ik graag aan het werk. Maar je wordt er moedeloos van. Van de negen van de tien brieven krijg je sowieso niets terug". "Dan krijg je telkens te horen: Je bent te oud. Ja, dat soort dingen. Ja, behoorlijk vaak (afgewezen). Je bent te oud, het had iets met scholing te maken, te laag niveau, en nog een paar dingen, inzicht op werk, weet ik veel. Ja, dan ga je minder solliciteren. Ik dacht: Solliciteren wordt toch niks. Ja ik eh.. ja ik dacht, dat ik sneller weer werk zou vinden als eh.. dat ik eh.. gedacht had".

Over het vacature-aanbod zijn ze slecht geïnformeerd. Een abonnement op een krant kunnen ze zich niet meer veroorloven. "Daar staat nooit wat in hè. In kranten vragen ze niks. [...] Dat kan ik niet betalen".

Tijdelijk werk zien ze niet als een oplossing. "Ze nemen meestal mensen van het uitzendbureau aan. Nou, daar wil ik niet voor werken". Behalve de financiële perikelen die tijdelijk werken met zich meebrengt — problemen met uitkering — zien ze ook nadelen als bijvoorbeeld de fysieke zwaarte van sommige banen en de onzekerheid van de werkperiode. "Ik zat in twee ploegen, dus 's morgens opstaan en 's middags thuis direct weer naar de fabriek. 's Avonds bek af en vroeg op bed en 's morgens om vijf uur er weer af. Dat kon ik niet lang volhouden. [...] Werden we steeds weer ontslagen. Kregen we soms een week erbij". "Ik heb het één keer gedaan. En dan moet je eerst een tijdlang op geld wachten, maar het werd wel van mijn uitkering afgehouden, dus eh... Ik kan niet een paar weken zonder geld. Kijk, ze denken maar, dat je reserves van de bank kunt halen. Dat denken de meesten, maar dat is gewoon niet zo. Dat hoor je veel vaker, maar dat is gewoon niet zo, ik tenminste niet. [...] Als ik een baan heb wat goed verdient. Ik wil bijvoorbeeld niet eh.. ik ga bijvoorbeeld niet voor vijftienhonderd, zestienhonderd gulden, daar ga ik niet voor aan het werk. Dan ben ik een gedeelte van mijn subsidie ben ik kwijt. Dan blijf ik nog op hetzelfde zitten. Terwijl ik het er nou bij heb". Als ander nadeel noemen ze het gegeven dat ze uitgebuit worden of aan het lijntje gehouden worden. "Ja daarom, dat heb ik al zo vaak meegemaakt, dat doe ik sowieso niet meer".

In dezelfde categorie valt bij hen ook vrijwilligerswerk. Ook daar word je uitgebuit. "Dat wil ik niet doen. Ja gewoon omdat eh.., al die mensen die vrijwillig, ik vind die moeten het ook niet doen. Want dan komen er nooit geen mensen aan de slag. Zoals op scholen ook al, dan vragen ze nou ook al leerjuffrouws, en al die dingen meer. Gewoon om te bezuinigen. Nou dat vind ik flauwekul, dat moeten ze niet doen. Hoe meer vrijwilligerswerk, dan denkt de regering: Hé dat is mooi. Al dat werk gratis".

Ook verhuizen wordt niet als oplossing gezien. Als ze al zouden willen verhuizen dan stellen ze een duidelijke positieverbetering/meer inkomen als voorwaarde. "Ik verhuis niet, nee. Ja, dan moet het al een beste baan zijn. Dan moeten ze mij bijvoorbeeld een baan geven dat ze mij tussen de twee en de tweeënhalfduizend willen geven, dan ga ik wel verhuizen. Maar niet voor zo'n loon (uitkering, S.M.) waar ik nou op zit bijvoorbeeld. Dat ze mij zestien of zeventienhonderd willen geven, dat ik dan moet verhuizen. Dat gaat niet door".

Het wisselen van het kostwinnerschap zien ze eveneens niet echt als een alternatief. Hun vrouwen hebben ook weinig opleiding/werkervaring en bovendien zitten ze in de kleine kinderenfase. Het is nog maar de vraag of het inkomen boven het uitkeringsniveau komt. Met een part-time baan schieten ze nog minder op, omdat de Sociale Dienst daar een gedeelte van inhoudt en ze lopen dan tevens het risico hun subsidies kwijt te raken. "Dat kan ze krijgen (een part-time baan), maar dat wil ik gewoon niet. Ten eerste voor de kinderen, en ten tweede de Sociale Dienst pikt het grootste gedeelte in. En dan zit ze voor een habbekrats te werken, terwijl de kinderen haar nodig hebben".

Over de bemiddelingsfunctie van het arbeidsbureau denken ze negatief. "Ik denk ook niet dat ze wat kennen. Die hebben ook zoveel honderden, duizenden". "Ze doen niet veel, maar ze schrijven je gewoon in en dan stouwen zo'n kaart in de bak. Je komt in eh.. de bak van eh..: je hebt geen diploma. Een hoger diploma, die komt vooraan in de bak. Dat is altijd zo. En dat systeem, ik weet niet. Ik heb al jaren niets van het Arbeidsbureau gehoord, dus eh..". Ditzelfde geldt voor de herscholingsfunctie. "Ik ben naar het arbeidsbureau geweest, dat lukt dus ook niet. Nee, dat moet ik zelf betalen. Dat kan ik niet, nee. [...] Nou, allemaal flauwekul. Die reclame van het arbeidsbureau ook, van: De stoep warm houden hè. Die heeft geen zin en al die dingen meer. Nou dat is in dit geval ook zo. Ze helpen je toch niet, mij tenminste niet". Ook de herijkingsgesprekken worden als zinloos ervaren. "Dat zijn gewoon stomme gesprekken. Ze pakken de kaart erbij en ze zeggen: Heet je zo. Ja, anders zat ik hier niet. Ja, dan en dan geboren, daar en daar. Je bent nog steeds dat, ja. Je kunt nog steeds hele dagen werken, ja. Nou mooi. Dan kun je weer naar huis toe. Dan ben je de hele morgen kwijt, want je moet eerst een uur zitten te wachten".

Wat ze het liefst willen, is gewoon vast werk tegen een redelijke beloning in hun eigen woonplaats. "Als het maar een vaste baan is, dan kan het me niks schelen. Ze mogen mij wel een vaste baan geven voor hetzelfde geld als wat ik nou heb. Als je dus nou een baan krijgt voor hetzelfde geld wat je nou krijgt, je hebt altijd de kans dat je

opbouwt. Dat je dus meer krijgt. Plus je hebt meer vakantiegeld, dan kun je echt zeggen van: Dan ga ik op vakantie, hè. Dat krijg je nou niet".

Men loopt — zeker naar buitenstaanders — niet te koop met de misère; dat staat haaks op het principe van het oplossen van de eigen problemen en de eigen redzaamheid. "Daar wordt niet over gepraat. Nee. Iedereen kent het, dus eh..". Men vindt ook niet dat men zich er voor hoeft te schamen. "Ik schaam me er niet voor. Nee, ik kan er niks aan doen. Als het mijn eigen schuld was geweest, zou ik zeggen van: Ja. Als ik voor mezelf bewust was van: Ik wil niet werken. Ze kunnen me allemaal wat en eh.. al die dingen meer. Kijk, dan zou ik me er misschien nog voor schamen. Maar nee, nou niet".

7.6 Huwelijksoriëntatie

Wanneer ze in de secundaire socialisatiefase een vaste vriendin krijgen — ze hebben dan nog werk -, is de volgende stap gaan samenwonen dan wel trouwen en uiteindelijk een gezin stichten. Wanneer we kijken naar de achtergronden van hun echtgenotes dan zijn ze afkomstig uit hetzelfde klassestratum en hebben ze vergelijkbare opleidingsniveaus (meestal LHNO). "Ze is een uit een heel groot gezin. En daar (vervolgopleiding) was dus geen geld voor. Dus dan gebeurde het ook niet. En in die tijd was er nog gewoon werk. Dus je kwam in een fabriek terecht om te werken".

Het, meestal onverwachts, werkloos worden leidt tot allerlei spanningen; niet alleen financieel, maar ook emotioneel. Ze voelen zich nu in meerdere opzichten tekort schieten als kostwinner. "Eh.. nou ja, eh.. gauwer kwaad. Eh.. ja, boel dingen niet meer begrijpen. Je leeft heel anders. Ja, je denkt veel meer over alles na. Hoe het allemaal moet, daar zit je over na te piekeren. [...] Ik trek me niet zoveel meer aan van anderen. Het gaat alleen om mij en mijn gezin. Je zit altijd met geldproblemen. Eh.. je kan dit niet. Gewoon eh.. ja, ik weet het niet hoe ik dat uitleggen moet. Het is heel ander leven. Geld is een heel centrale rol als je een uitkering hebt. Geen uitkering, geen eten. Ik zie uitkeringen een maand later. Zit je een maand achter met die rekeningen, dat is een iets wat ik geeneen wens, maar dat is een boel in het leven".

Deze gezinnen houden met veel moeite net, en soms niet, het hoofd boven water. "Ik bedoel: Als ze nu meer zouden gaan verlagen, dan ken je dus alleen nog een jaar je huur, je gas en elektrisch gaan betalen. Je kan misschien twee weken d'r nog van leven, dan houdt het op en je moet op maat leven, dus dan nog twee weken langer, twee weken zonder eten en drinken zitten. Ik ken nergens meer op bezuinigen. Als ik nu nog moet bezuinigen, dan hou je niks over, echt niks. Het leven wordt al duurder, de huurprijzen worden misschien hartstikke duur hè, de huizen en met de tijd het elektrisch en het gas ook wel. Wat hou je dan over. Je ken nu net nog redden, je ken nu nog rondkomen en eh.. als ze dan nog meer gaan zakken dan, dan wordt het voor de meesten stelen en roven. Voor de meeste mensen, denk ik. Hoe vaak zie je wel niet in de aanbidding in de krant voor lenen. Hoe vaak vliegen mensen er in hè. Ik bedoel: Dat moeten ze tijdens de uitkering zeggen, want daar leren de meeste mensen van".

Een complicerende factor is dat ook al tijdens de periode dat deze mannen nog werk hebben hun relaties vaak gekenmerkt worden door spanningen. Werkloosheid en het moeten leven van een uitkering maken deze alleen maar groter. Hun relationele problemen hangen vaak samen met zaken als: eerder huwelijk partner, kinderen eerder huwelijk, leeftijdsverschillen, acceptatie (schoon)ouders, geloof e.d. "Want er zit nog wat tussen. Ze is dus eerder getrouwd geweest. Kijk, dat zit er nog tussen". "Eh.. m'n vrouw die eh.., die is voor mij getrouwd geweest, heeft ze een kind van eh..: Dat konden ze nog niet begrijpen, dat ik dus daar mee ging. D'r werden rare dingen over ons gezegd. Dat zij die scheiding nog niet door was".

Als ze deze moeilijkheden trotseren dan kan dat leiden tot spanningen met (schoon)ouders en overige gezinsleden. "Zij (schoonmoeder) komt wel regelmatig bij mijn vrouw, maar dan ga ik de deur uit. Ik kan haar niet uitstaan, ik ga er gewoon uit. Het is haar moeder, dus ik weiger haar niet, zo doe ik dat niet. [...] Ach, ze komt niet vaak hoor, misschien één keer in het half jaar dat ze een keer langs komt". "Ja eh.. mijn oudste broer die zie ik niet meer, daar is ruzie mee. Mijn oudste zus die zie ik dus ook nooit meer. Ze konden niet accepteren dat ik met een getrouwde vrouw omging en ze was nog jong, dus net zo oud als ik ben dus... [...] Zij vonden dus niet dat ik zelf moest uitmaken maar dat vond ik zelf wel. Eh.. nou ja, mijn moeder die zit d'r mee. Die heeft toen ook gepraat maar dat is nooit wat geworden, dus dat laten we zo tussen haakjes dat we d'r verder helemaal niks aan doen. We komen elkaar wel 's tegen. Dan zeggen we elkaar misschien wel vriendelijk goeiedag en dan is het over".

Het werkloos zijn wordt niet als beletsel ervaren om toch een eigen gezin te stichten. "Nou nee, dat maakt niks uit. Of je nou wel getrouwd bent of niet getrouwd bent, dat maakt niks uit. Het maakt verder niks uit. Als je nou niet getrouwd bent of wel getrouwd, je blijft op het laagste. Ben je getrouwd, heb je meer uitgaven. Ben je met zijn tweeën of drieën, je moet meer uitgeven, dus je kon eigenlijk eh... Als je alleen bent en je woont bij je ouders in, dan heb je meer dan dat je eruit bent".

Het dragen van gezinsverantwoordelijkheid is wel even wennen. "Toen kwam de kleine, het bed moest er komen, alles, kleertjes tot en met commode. Oké, dat haal je niet even zomaar ergens anders vandaan. Dus dan kan je niet zoveel meer uitgaan enzo, maar je kind, dat is belangrijker dan dat. Ja, dan leer je d'r meer mee leven. Je kan niet meer dan van veertienvijfennegentig rondkomen". "Ja, vier jaar geleden, toen ik vrijgezel was. Dat interesseerde me niks, enne gooide ik er met mijn pet naar. Of je nou werk had of niet werk, interesseerde je niet. Maar nu is dat anders, ga je meer denken. Ik weet niet. Je ontwikkelt je veel meer. Je gaat alles veel meer bekritisieren, je denkt veel meer over dingen na wat je doet. Vier jaar terug, dan denk ik bij mezelf: Ja, je was veel roekelozer".

Het zich terugtrekken in de gezinssfeer hangt ook samen met de weinige overige contacten. De omgang met burens is beperkt, lid van verenigingen zijn ze niet (meer), kameraden zijn vooral vrienden van de man en die contacten zijn, als ze al niet verwaterd zijn, in zekere zin functioneel. "M'n ouders, vrienden dat is toch wel belangrijk in m'n leven. Ja, vrienden ook, al zie ik ze niet vaak, maar je hebt ze wel".

Voorlopig zien ze wel af van meer kinderen vanwege hun inkomenspositie. "We laten het bij één. Je helpt ze toch op de wereld om werkeloos te zijn. Dus waarom zou je er meer maken. We hebben er dus één en dat zeggen we dus allebei. Eén kunnen wij.. verwennen kunnen we ze niet. Maar we kunnen ze wat geven als wij dat willen. Met twee wordt dat moeilijker. [...] Dan heb je het gewoon niet over. Dan heb je gewoon niet over om bijvoorbeeld met Sinterklaas wat te kopen, of dat soort dingen. Dat heb je dan gewoon niet. Want dan moet er zoveel meer eten en dat soort dingen meer komen. Veel meer kleren. Dat geldt dat krijg je gewoon niet".

Nu ze langer getrouwd zijn en kinderen hebben, is de relatie met de (schoon)ouders over het algemeen weer genormaliseerd. "Mijn ouders dat is prima dat is helemaal.. Ja, want ik heb haar een keer meegenomen naar huis. Zij heeft met mijn moeder gepraat, met mijn vader, wat toen nou met die toestanden. Maar het is helemaal uitgepraat. De relatie is veel beter geworden, ja". "Eh.. niet veel, maar wel een goed contact (schoonouders). Het is niet dat we de deur bij elkaar plat lopen of zo..". Doordat de betrekkingen nu weer verbeterd zijn, kunnen ze, waar de financiële situatie van de (schoon)ouders dat toelaat, ook aankloppen voor ondersteuning. "Wij krijgen van mijn ouders iedere maand wat. En dat is genoeg, daar kunnen we het mee redden, ja".

De taakverdeling en de opvoeding verlopen vrij traditioneel. Ook nu ze werkloos zijn blijft het in principe de taak van de vrouw om voor kinderen en huishouding te zorgen. "Ik doe ook wel eens wat. Ik zal maar zeggen: Het is wel zo als mijn vrouw het druk heeft dan help ik wel eens, maar gewoon normaal niet".

Het gedwongen met elkaar de hele dag moeten optrekken kan eveneens leiden tot spanningen. Het traditionele domein van de vrouw, gezin en opvoeding, komt onder druk te staan. Tot op zekere hoogte kan men, door het wegvallen van de kostwinnersrol, spreken van een geforceerd 'emancipatieproces' en een emotioneler worden van de relatie. "Hoe vaker je met z'n tweeën zit, hoe meer je elkaar gaat zien. Ik bedoel: Ik heb me nog nooit met een was of met iets bemoeit, met stofzuigen niet. Je doet het automatisch en dat is verkeerd en daar gaan de meeste mensen met ruzies uit elkaar en dan ontstaan de meeste problemen. Met z'n tweeën jaar op jaar daar zit het meeste in, dan gaan de meeste mensen uit elkaar. De domste dingen dan heb je eh.. sla je aandacht op".

De spanningen in het gezin, de verveling, het gevoel nutteloos te zijn e.d. kunnen ertoe leiden dat ze bijvoorbeeld teveel gaan drinken. Voorstelbaar is dat als de spanningen te hoog oplopen ze zouden kunnen gaan scheiden en 'afglijden' naar een type I levensstijl, maar door steun van hun vrouw groeien deze respondenten daar overheen. "Door de week raak ik geen bier meer aan, maar dat komt omdat ik teveel ging drinken. Ik heb een tijd gehad, dan ging ik erbij zitten en ik denk: Och, laat ik er maar op wachten. Interesseerde me niet. Dan kom je niet terug als je geen steun hebt. Ik had wel steun van mijn vrouw, maar als ik dat niet had, ik denk dat we dan allang uit elkaar gingen. Zeker weten. Je moet een steunpunt houden".

7.7 Klasse-oriëntatie

Deze jongens groeien op in gezinnen die gerekend worden tot de lagere strata. Dit is ook voor henzelf 'a fact of life'. Door hun opvoeding en onderwijsloopbaan is er geen sprake van mobiliteit. Ze blijven, als vanzelfsprekend, geworteld in het discours van hun milieu. Dit blijkt ondermeer uit hun partnerkeus en baanaspiraties, hun streek- en familiegebondenheid, hun maatschappelijke en culturele participatie en politieke (non-)betrokkenheid. Door deze milieu-inbedding ontwikkelen ze een houding, waarin pragmatisme, defensiviteit en slachtofferschap — in de betekenis van zich 'gepakt' voelen — elkaar versterken en hun marginale positie bestendigen. Net zo als bij type I geldt voor hen vooral het overleven; als het kan respectabel, maar hun traditionele respectabiliteit, vooral gebaseerd op hun kostwinnersrol, komt steeds meer onder druk te staan. De mannen van dit type zien zichzelf als 'normaal'. Er is, mede door het gebrek aan hulpbronnen, weinig reflectie over mogelijke alternatieven. "Gewoon een jongen uit een normaal gezin". "Ik beschouw me gewoon als gewoon volk".

Ze zien zichzelf niet als (potentieel) crimineel, maar als iemand die slachtoffer is geworden (dreigt te worden) van maatschappelijke ontwikkelingen. Hun 'criminaliteit' is dan ook gedeeltelijk wanhoopsriminaliteit; deze dient een 'hoger doel': de verzorging van hun gezin. "Het wordt slimmer (erger). Dat je zegt van: Stelen, beroven, moorden... Meeste mensen zijn werkloos. Ja, het draait toch allemaal om één ding: Dat is geld. Het verschil wordt te groot". "Dat zeg ik: Van mezelf ben ik dat helemaal niet om zulke dingen te doen. Maar de maatschappij dwingt je gewoon om zulke dingen te doen, dat denk ik gewoon, dat het is. Voor mezelf zou ik het nooit doen". "Ik vind: Mensen die gewoon netjes leven, die normaal doen. Ik denk dat het gewoon is, dat denk ik dan. [...] Nog wel, ja. Ja, ik werk zwart, maar ik zie me niet gelijk als een eh... Ja, ze zien het wel als een straf, maar ja hoe moet ik het zeggen. Iets wat niet mag, maar nee, dat zie ik niet als crimineel. Ik probeer gewoon mijn gezin zo goed mogelijk te onderhouden. Dat lukt met een uitkering niet, dus je moet wel wat. Als ik genoeg geld had, dan deed ik het niet".

Vermogenscriminaliteit is bij verslechterende omstandigheden niet langer meer uit te sluiten. "Zoals met diefstal ook, ik doe het niet graag. Maar als het zo moet, en het niet anders kan, en je wil voor je gezin opkomen. Dan moet het, daarom keur ik het niet goed hoor. Ik ga niet voor mijn lol aan het stelen of iets dergelijks. Ik heb het gelukkig nooit gedaan. Maar ja, als het zo uit zou komen en het moest. Dan, ja.. want elke week en elke maand dan reken ik uit, daar deel je taken mee in. Want heb je niks, dan kun je ook niks indelen, dus waar moet je het dan weghalen. Als ze mij dus niks meer gaven dan was het een reden om eh..".

Ze verwachten weinig van de samenleving. Je moet jezelf maar zien te redden. "Als ze (maatschappelijke instanties) mij niet willen helpen, dan maar niet. Ik red mijzelf wel, door zwart te werken. Dan pak ik hun wel weer terug".

Dit weerspiegelt zich eveneens in hun houding naar de 'politiek'. "Een zootje, ja". Stemmen maakt weinig uit. "Ze pakken je toch allemaal, ja ze pakken je toch. Of je nou op de ene stemt of de andere stemt, dat maakt niks uit".

De politiek verwordt tot incidenten en leedvermaak. "Zoals laatst, ik weet niet of je het gelezen hebt van Lubbers, wat ze niet gestolen hebben. Heb je het niet gelezen of gehoord? Dat ze voor honderdduizend gulden aan sieraden bij hem uit huis hebben gehaald. Ik lag dubbel voor de televisie. Dat vind ik prachtig zoiets. Ik wou dat ik het zelf gedaan had. Nou ik lag dubbel toen ik het hoorde. Ja, dat vind ik prachtig. Hij zal wel goed verzekerd zijn, neem ik aan, maar, maar ik kan best voorstellen dat iemand dat doet dus, ja".

7.8 Conformisme-oriëntatie

We hebben gezien dat hun leeftijdsgebonden en tot op zekere hoogte klasse-bepaalde delinquentie ten einde loopt wanneer ze een baan krijgen en gezinsverantwoordelijkheid dragen. Ze zijn dan ingebed in relationele netwerken van volwassenen in hun milieu en 'jeugd-delinquentie' past daar niet langer in. Hun langdurige werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid dwingt hen tot een behoedzaam en zuinig leven. Wanneer ze evenwel met de rug tegen de muur komen te staan en de meer respectabele oplossingen niet langer uitkomst bieden, dan kunnen ze noodgedwongen niet-legale alternatieven in overweging nemen. Sommige daarvan stuiten minder op weerstand — zwart werken bijvoorbeeld, verzwijgen van inkomsten of onjuiste opgaven verstrekken naar uitkeringsinstanties — dan andere als kiezen voor (schijn)scheidingen of het plegen van vermogensdelinquentie. "Als we nog een paar jaar dit vooruitzicht hadden, dan was het niks. Dan denk ik ook dat we waren gaan scheiden, gewoon om financiële redenen, anders niet hoor. Daar hebben we het vaak over gehad om dat te doen, maar ja zover ga je dan niet, hè. Je hoort wel van kennissen en familie of vrienden die het wel doen, ja. Ik geef ze groot gelijk hoor, maar ja. We hadden dus alles al besproken. Mijn ouders willen dus niet, nee. Dat heb ik er niet voor over, die ellende niet, nee. Ik steel liever alles bij elkaar, dan dat ik dat zou doen, zeg maar".

Het belang dat ze toekennen aan hun kostwinnersrol is in de afweging om al dan niet delinquentie te plegen soms een duwende factor, soms een remmende factor, maar door de bank genomen zien ze het plegen van vermogensdelinquentie pas als een uiterste redmiddel. Het komt eerst in beeld als alle andere mogelijkheden uitgeput zijn. "Mijn vrouw, die vindt het verschrikkelijk natuurlijk. Zwart werken en alles. [...] We hebben nooit ruzie. Nooit. Niks. Het enige waar we ruzie om hebben gehad op een gegeven moment, dat was een paar jaar geleden, dat ik zo diep in de schulden lag. Geen eten op de plank en niks. Nou, voor de kinderen kan dat niet. Toen was ik ook van plan in te gaan breken. Zo slim was ik dus al. Nou ja en toen hebben we dus de grootste heibel gehad. Ik heb toen ook besloten om het niet te doen. Maar op dat moment wist ik een paar duizend gulden te liggen, die kon ik zo weghalen. Maar een kwestie van twintig minuten, en dan had ik hem. Ja, zo ga je op een gegeven moment gewoon denken. Ik heb het zelf nog nooit gedaan. Gelukkig niet. Maar ja, wat niet is, kan komen. Dat weet

je niet. Kijk, als ik alleen was geweest, dan was het geen punt geweest. Maar eh.. gewoon voor het gezin wil ik het niet. [...] Dat was de reden om hier dat gesprek te voeren, gewoon om dat een keer aan iemand kwijt te kunnen, zeg maar. Kijk, aan je ouders kun je dat niet doen natuurlijk. Of aan je broers of zusters niet". "Ik heb een periode, dan kreeg ik honderdveertig gulden in de week. Dat had ik zelf, dan krijg je een neiging van beroving. Je kan niet rond komen, je geld is op. Het weekend eh.. je hebt geen eten meer. Je moet naar je ouders toe om oud brood te halen. Ik bedoel: Dan krijg je die neiging om... Maar goed, ik heb me altijd nog zien te redden. En toen verkocht ik van alles eh.. om een keer eten te kopen, de kinderen te laten eten. Je probeert.., je bent tot alles in staat. Ik bedoel: Ik hoor wel een boel mensen klagen dat ze zeggen van: Van een uitkering, daar is niet mee, daar is niet meer te leven. Daar is wel mee te leven, maar je moet het leren met de jaren. Lukt dat niet ga je jatten of geld stelen. [...] Kijk, lenen helpt niet, want dan steek je je zelf meer in de problemen dan eh.. als je gaat jatten. Zouden ze het (de uitkering, S.M.) nog lager doen hè, dan zet ik nog liever een kraak eh.. bijvoorbeeld bij één of ander bank dan dat ik moet gaan lenen. Want als je moet gaan lenen moet je terugbetalen en dat betekent zo een hoge rente dat dat niet meer te opbrengen is, dat je totaal aan de grond zit. En het stelen geldt: Als ze je pakken moet je zitten. Het kost eigenlijk de overheid meer geld dan mij. Als je een uitkering hebt dan eh.. kan het zo ook".

Als ze dus zouden overgaan tot het plegen van inbraken is het niet om de luxe, maar om het broodnodige. Diegenen, die inbreken e.d. omdat ze hun geld verkeerd besteden of aan de drugs zijn, hoeven niet op hun sympathie te rekenen. Dan keuren ze het onvoorwaardelijk af. "Nou als ze je pakken dan sluiten ze je op, dat is nog minder, ja. Zie, ik vind dat ze jatten, dat vind ik fout. [...] Dat zou ik niet doen. Waarom moet je het doen? Zo slecht heeft een mens het toch niet. Diegenen die het doen, die geven hun geld ergens anders aan uit. Die drinken of ze doen wat anders, ja de hele dag door, wat geld kost. Dus dan moeten ze op een andere manier aan het spul komen. [...] Ja drugs. Daarom, daar gaat een boel geld in zitten. Dus dan moet je op een andere manier moet je aan spullen komen, dus dan moet je wel stelen. Ik zou het zelf niet doen. Je kan je beter maar gewoon rustig houden en je proberen te redden met wat je hebt en proberen er een klein beetje meer bij te krijgen, dat het niet teveel opvalt hè. Hier eens een tientje, daar eens een vijf gulden dat je iets maakt, dat zien ze ook nog door de handen, dus dat valt wel mee".

Incidenteel iets bijverdienen wordt niet erg gevonden. Als je normaal een baan hebt, dan doe je dat ook. "Eh.. ja, eh.. zie, zwart werken, nou werken ik doe wel eens wat. Zie, ik repareer wel eens wat voor een of ander iemand, daar krijg je wel eens een paar centen voor. Maar dat is gewoon eh.. dat geef ik niet op. Ik werk niet voor andere mensen, dan trekken ze het er af". Ze vinden de (de toen nog geldende) bijverdieneregeling een slechte zaak. "Mensen die werkloos zijn, die moeten ze gewoon de kans geven om voor een bepaalde bedrag per maand bij te mogen verdienen. Dat zou ik heel reëel vinden. Dat mag dus niet. Ja, het meeste wordt ingepikt door de Sociale Dienst. Dus dat helpt je niks. Ik heb een periode gehad dan gaf ik het ook eerlijk op, maar dan hou

je er niks van over. Nou bitter weinig, en dat vind ik de moeite niet. Ik pik nou alles in, van alles wat ik doe, dit gun ik ze gewoon niet".

Steunfraude is evenwel van een andere orde en wordt afgewezen. Een belangrijke reden daarbij is dat, als het uitkomt, hun gezin de dupe wordt. "Ja, je kunt de gok wel nemen, dat is zo. Maar ik bedoel maar: Zo slim (erg) heb je het nog niet. Dat is niet dat je dat niet kan betalen, zo slim leef je niet. Het kan veel slimmer".

7.9 Maatschappelijke en culturele oriëntatie

Tussen hun leefwereld en de geïnstitutionaliseerde maatschappij gaapt een grote kloof. De maatschappij is van een andere orde. Daar nemen de hoge heren de beslissingen. Ze hebben weinig of geen politieke belangstelling; ze stemmen niet of hooguit nog uit macht der gewoonte, ze wantrouwen de intenties van politici, en ze denken dat zij als uitkeringstrekkers constant gepakt worden. "Ik interesseer me ook helemaal niet voor de hele politiek niet. Het doet me ook niks. Ik vind: Je hebt toch niks te zeggen". "Ik stem niet. Ik vind het onzin. Ik kan er toch niks aan veranderen. Wij kunnen, hebben niks in te brengen. Stakings geeft niks, daar schieten we niks mee op. Demonstreren helemaal niks. Ze luisteren een keer naar je en ze zeggen van: We doen er wat aan, maar over twee jaar ben je weer precies op hetzelfde waarbij je geëindigd bent eh.. nee, wij kunnen daar heel weinig op uitoefenen. Dat is de eh.., ik vind: De eh.. hoge heren die kunnen het meest op uitoefenen, die hebben het hoogste te zeggen".

Over politici oordelen ze negatief; dezen kunnen zich niet inleven in hun situatie. "Waardeloos. Ze kunnen geen beloftes nakomen. Ze eh.. de dingen die zijn allemaal te korten. D'r is nooit wat voor". "Dan moeten ze (de politici) zelf eens een jaar leven zoals wij hebben, dat kunnen ze niet, nee".

Door de centraliteit van hun eigen problemen zijn ze weinig geïnteresseerd in de grote maatschappelijke problemen. "Daar kun je toch niets aan veranderen".

Hun positie van werkloze en uitkeringstrekker vertaalt zich ook in oordelen over andere maatschappelijke groeperingen. Ze moeten niets hebben van tweeverdieners of gehuwde werkende vrouwen. In het verlengde hiervan vinden ze ook dat ouderen wel eerder met pensioen mogen. "Hoe zou ik het (de werkloosheid) kunnen verklaren? Ja.., ja, dat weet ik eigenlijk niet. Ik vind wel bijvoorbeeld dat ze die grens van vijfenzestig jaar best kunnen verlagen. Wel met een goeie regeling dus. Maar dat mag gerust wel naar vijftig jaar bijvoorbeeld. Daar heb je toch je leven lang premie voor afgestaan, vind ik. En ik vind eh.., zoals mannen en vrouwen werken in veel gevallen. Daar konden ze ook wel wat aan doen. Ik bedoel, ja niet allemaal. Kijk, zoals man en vrouw die kinderen hebben bijvoorbeeld. En die toch allebei werken omdat ze de kinderen de crèche instoppen of iets dergelijks. Dat hoort niet zo. Vind ik niet". "Dubbel inkomen vind ik ook fout. Ik vind dus: Als mensen dus getrouwd zijn met kinderen, ja. De man werkt en de vrouw werkt, vind ik dat een van hun beiden het werk moet opgeven".

Ook in hun oordelen over etnische minderheden/buitenlanders klinkt hun eigen werkloosheid door. In hun houding is sprake van een zekere ambivalentie. Enerzijds zien ze minderheden als concurrenten op de arbeidsmarkt, als cliënten met een voorkeursbehandeling door de Sociale Dienst, maar anderzijds zien ze ook dat minderheden recht hebben op een faire behandeling, zeker als er sprake is van een arbeidsverleden en/of aanpassing aan de Nederlandse samenleving. Eigen negatieve ervaringen of vooroordelen kunnen de balans negatief doen doorslaan. "Het (de werkloosheid, S.M.) zal wel aan de buitenlanders liggen. Maar dat is de regering hun eigen schuld. Die hebben hun binnen gehaald. En daar zie ik die mensen dus niet zwart om aan. Dat vind ik normale mensen. Ja, je hebt er ook wel rotzakken bij. Maar dat heb je met Nederlanders ook, dus. Dat maakt voor mij niks uit hoor. [...] Bepaalde heb ik wel de pest. Ik ken buitenlanders die zeggen: Ik kom hier echt voor een uitkering. Zeggen ze maar zo. Die ken ik wel schieten. Surinamers, Antillianen. Daar heb ik dus ook heel weinig contact mee. Dat zijn echte zwarten of bruinen dan. Daarom ben ik ook een beetje een rassenhater, om het zo maar eens te zeggen. Maar aan de andere kant, er zijn genoeg anderen. Er zijn genoeg anderen die wel goed werken. En die hun brood normaal verdienen. Die een normaal gezin hebben. Ik kan niet over mensen, over zwarten om zo maar te zeggen. Dat zeg ik dan maar even. Die in dikke BMW's omrijden en hun kinderen niet eens te vreten geven, geen kleding geven. Die ken ik ook genoeg. Ze hebben niks. Wel een dure auto onder de kont. En: Kijk buurman, ik heb een nieuwe auto. Ja, maar moet je bij jou in huis kijken. Hè zo. Er zijn dus wel buitenlanders, waar ik wel de schurft aan heb. Die verknullen het voor ons. Laat ze dan terug gaan, dan hebben wij het beter. Dat wel... Ik heb geen woord te zeggen, maar laat ze allemaal maar hier maar komen. Dan gaan wij daar wel snel heen. Daar is genoeg werk, ja". "Die er nou zijn is goed, maar ze hoeven er niet meer bij te halen. Er zijn hier ook sommigen, die willen wel terug maar die kunnen het niet betalen. Ik vind: Die moeten ze direct geld geven. Laat ze maar terug gaan. [...] Dat (vluchtelingen met economische motieven, S.M.) vind ik fout want ze krijgen er steeds meer en de werkloosheid stijgt. Omdat diegenen die komen ook als werkzoekenden ingeschreven zijn, dus dan komen er weer mensen bij. Zie, degenen die er nou zijn, die hoeven voor mij niet per se weg. Die zijn hier, die hebben ze hierheen gehaald om het vieze werk te doen. Ik zal niet zeggen dat die weg moeten. Maar ze hoeven van mij er niet meer bij te halen. Nederland, d'r komen nieuwe mensen genoeg, ze maken kinderen genoeg die groot worden".

Toch vinden ze niet dat ze discrimineren. "Nee, dat niet nee. Kijk, zoals hier die punkers om het zo maar te zeggen, er zijn goeie bij, maar je hebt ook echt van die herrieschoppers hier. Nou die mogen ze van mij ook wel het land uitsturen, precies hetzelfde. [...] Als ze zich normaal gedragen, dan vind ik het niet erg. Hoe ze eruit zien, dat maakt mij niks uit. Maar als ze ouwehoeren en knokkerij, ja dan wel. Ja, je hebt bepaalde groepen herrieschoppers, maar... Ja gisteren was een stuk op de televisie, van die skinheads. Van dat jongetje, wat toen doodgestoken is, ja. Nou één van die jongens die waren naar die skinheads gestapt, en die was gisteren aan het interviewen. Ja van achteren hoor, die kan je niet zien. Nou als je zag, wat die allemaal op de kamer had hangen, van Hitler dingen en al die dingen meer. En gereedschappen en wapens, niet normaal. Ja, nou zulken mogen ze van mij wel het land uitschoppen".

Ze moeten, zoals we al hebben gezien, voorts weinig hebben van jongeren, die vermogensdelicten plegen vanwege verslavende/verdoovende middelen. In hun oordelen over delinquentie hanteren ze een duidelijk 'law-and-order'-perspectief en ze zijn een voorstander van een hardere aanpak. "Ze moeten gewoon een betere controle houden op de invoer. Ze pakken wel een heleboel, maar de daders die het doen, die worden niet gepakt. Och die grote jongens die krijgen ze niet, maar die kleinere jongens die moeten ze goed pakken. Die worden een jaar of twee jaar opgesloten, ja dan zijn ze weer vrij. Nou die verdienen er zo razend aan, dus die beginnen er keihard weer mee. Ze moeten ze direct tien, twintig jaar opsluiten of dertig. Dat ze direct oude mannetjes zijn dat ze het bejaarden-huis in kunnen, dan doen ze het niet meer".

Zolang afwijkende levensstijlen niet delinquent zijn, hebben ze er geen moeite mee. Zo zeggen ze over homo's: "Mensen zijn mensen. Ja, daar kan diegene niks aan doen. Het maakt mij niks uit. Nee, ik zou het zelf ook kunnen zijn toch, daarom. Het maakt mij niks uit, nee".

7.10 Democratisch-politieke oriëntatie

Uit de voorgaande paragrafen is gebleken dat ze niet alleen weinig interesse voor de politiek hebben, maar dat ze vooral het politieke bedrijf en politici wantrouwen. In die zin zijn te vergelijken met de mannen van het vorige type. Ook hier weer overheerst het beeld dat de bezuinigingen de zwaksten onevenredig zwaar treffen. "De Sociale Dienst moet bezuinigen. Dus die moeten weer meer geld hebben en dan moet er weer ergens anders bezuinigd worden. Totdat ze over zoveel jaren, als wij er niet meer zijn, dan komen ze er nog een keer achter dat ze zelf wat minder moeten hebben en dat andere mensen het beter kunnen hebben. En dat ze het ergens anders weg moeten halen dan dat ze steeds proberen". "Ze (de regering) kijken niet naar dus altijd naar de kleinere persoon. Het is altijd: Nou, die kennen wel bezuinigen. Ah.., die kennen wel wat minder. Laatste jaar, dit jaar is de laatste keer voor de uitkering, eenmalige uitkering. Die mensen hadden iets, ja wat ze kunnen zeggen van: Daar ken je op vooruit zien, weet je wel. Eh.. daar kopen ze nog 's kleren van, of weet ik, dat kunnen ze wel vergeten straks. Ze moeten van veertienhonderdvijfennegentig gulden, hun uitkering maar zien te redden, van hun kleren, om van te leven. Oké vakantie is er niet meer bij. Sommige mensen, dat is er nog nooit bij geweest, ja misschien een keer hier in Nederland ergens een goedkope camping te vinden, maar dat is niet meer te vinden. Dat is ook per week vijf à zeshonderd gulden. Oké, wie kan dat betalen? Wij niet. Daar blijven rekeningen van liggen en met zo kom je in minder problemen zoals we het nu zo houden".

7.11 Toekomstoriëntatie

Het toekomstbeeld beweegt heen en weer tussen een benauwende voortzetting van het huidig leven en het principe van de hoop. Binnen dit laatste staat vooral de wens van het krijgen van een baan en een wat ruimer inkomen centraal. Het toekomstbeeld richt zich dan ook vooral op het eigen (over)leven en niet zo zeer op meer algemene maatschappelijke ontwikkelingen. Door deze pragmatische houding wordt getracht enigszins greep te houden op de eigen levensloop. Ze richten zich daarbij vooral op korte-termijn doelen. "Ik probeer er het beste van te maken. En ik hoop gewoon een keer op een baan. Vandaag of morgen. Ik hoop op een goeie baan. Als het niet komt, ja dan zie ik het somber in".

Om het hoofd boven water te houden vertrouwen ze in eerste instantie op hun eigen competenties. Ze hebben zich ingesteld op het leven van een uitkering en het maximaliseren van 'voordelen'. "Ik krijg nou een paar jaar uitkering, al verscheidene jaren maar eh.. je leert je daar helemaal gewoon in weg. En omdat je dus altijd zelf al thuis al je problemen op moest lossen, dus dan ben je al gauw om zelf ook uit te dokteren van: Kan ik daar ook wat op besparen. Kan ik daar ook weg krijgen of kan ik dat nog opruimen".

Ze zijn er niet gerust op hun financiële positie te kunnen handhaven. Het spook van de bezuinigingen is constant op de achtergrond aanwezig. "Nou, ik denk dat het over zoveel jaren, langzamerhand nog steeds erger wordt, dan het nou is. Ja, het gebeurt gewoon, want het wordt langzamerhand steeds minder. Ja, je gaat.., je wordt steeds minder en alles wordt minder. Ze willen je steeds minder geven, je moet steeds meer betalen". "Maar ja, als er straks bijvoorbeeld volgend jaar, dat ze je willen pakken, dat je minder vakantiegeld krijgt en minder uitkering, dat kan best".

Plannen maken heeft geen zin. "Je leeft per dag. In deze wereld kun je niet tien jaar vooruit leven, misschien zijn we er over tien jaar niet meer. Ik leef niet vooruit, je kan geen toekomstbeeld maken. Nee dat kan niet. Je kan wel denken: Over vijf jaar, nou dan ben ik vast aan het werk. Dan kan ik dat wel en dan kan ik dat wel, dat kan niet, zeg ik. Het kan ook nog minder zijn als het nou is. Minder, ja, want het wordt nog steeds niet beter".

Gevoelens van onmacht overheersen; de dingen lopen zoals ze nu eenmaal lopen, dus waarom zou je je er druk over maken. Het eigen leven, de relatie, de kinderen staan voorop. Verdere gezinsuitbreiding vinden ze niet verantwoord. "Daarom hebben wij ook gezegd: Wij nemen er maar één. Wij nemen één voor ons, ja. Waarom zouden wij meer op de wereld zetten? Ze komen toch weer bij de grote groep (van werklozen, S.M.) terecht. Tenminste, of ze moeten het geluk hebben, dan hebben ze het ook. Maar als je er drie maakt, dan heeft er één geluk en twee komen bij de grote groep terecht".

7.12 Materiële zekerheidsoriëntatie en uitkeringsafhankelijkheid

Door het hele interview heen komt dit thema, het moeten zien rond te komen van de uitkering en de problemen, die dat oplevert, terug. De beleving van de financiële positie door deze respondenten is sterk emotioneel gekleurd. Ze hebben te maken met de concrete feiten van een 'hard living', het schemergebied rondom verarming en armoedegrens, het zich net of net niet moeizaam kunnen redden. Het uitproberen van allerlei strategieën om hun gezinnen niet te kort te laten komen, vloeit daar logisch uit voort. In hun opvattingen zijn zij immers de kostwinner en het niet kunnen geven aan je gezin wat min of meer normaal is — en dan spreken we niet over luxe, maar over het alledaagse bestedingspatroon — knaagt aan hen. "Mijn vrouw zegt wel: Echt een bepaalde houdgreep, gewoon financieel. Dat het gewoon niet meer kan, en niks meer wil. Ja we praten er ontzeten veel over, ja".

Door de voortgaande bezuinigingsdruk zijn ze niet optimistisch over het uitkeringsbeleid. Ze hebben het idee dat ze nauwelijks verder kunnen bezuinigen. "Lager als dit kan niet. Dit is het minimum". "Kijk van een uitkering kun je wel leven maar dan kun je niks extra's doen. Dan moet je gewoon de hele dag op de bank blijven zitten. En de hele dag gewoon een beetje voor je uit zitten staren. Ja. Dan kan je ervan leven. Geen extraatjes".

Ze beseffen dat er weinig uitzicht is op lotsverbetering; er ontstaat een gevoel van berusting. "Dat ben ik wel geweest (opstandig) maar dat ben ik niet meer. Je zit er al zolang in. In het begin, ach dan baal je wel eens. Had ik maar wat meer of iets dergelijks. Maar je leert er mee leven. Je leert gewoon te plukken, ja. Je legt je er bij neer en je leert gewoon om geld te plukken. Op de manier dat ze er dus niet aan kunnen komen. Dus dat is zoveel mogelijk huursubsidie, zo snel mogelijk weer aanvragen dat je dus nooit zonder komt. Zodra weer een nieuw jaar begint, hup direct weer vrijstelling hier van en daar van en daar van. Alles wat je mooi kunt krijgen vlieg je op af. Overall haal je formulieren weg om het maar aan te vragen. Dat is een keer in het jaar hè, dan heb je het er even een paar weken druk mee omdat je alles af moet vliegen. Want je moet een stempel van de Sociale Dienst hebben, je moet een stempeltje hiervan hebben, je moet een stempeltje van de woningbouw hebben. Je moet daar heen, je moet daar heen".

Over de Sociale Dienst oordelen ze gemengd. Hun oordeel over het functioneren van de Sociale Dienst krijgt een gepersonifieerde vorm door de relatie met hun vaste bijstandsmatenschappelijk werkende (bmw'er). De kwaliteit van deze relatie, de rechtvaardigheid van de beleidsregels daargelaten, vindt mede uitdrukking in het gevoel op sympathie te kunnen rekenen. Ze verwachten van hun bmw'er geen morele oordelen, maar waar mogelijk hulp en steun. "Ze nemen je hier veel meer serieus dan eh.. ergens anders. [...] Ja, veel meer (dan op het arbeidsbureau). Die (bmw'er) eh.. daar kan je problemen, daar kan je mee over praten. Ik zei, in tijden zei ik dat: Ik weet het niet meer. En eh.. ik eh.., ik eh.. beroof wat en ik pak wat. Eh.. ik moet ook zien wat aan

eten te komen. Nou, dat zij (bmw'er) dus eh.. nou ja begrip voor had. Die zorgde dus ook elke keer, dat ik elke keer wat op kon halen. Zei ze: Je moet toch ook leven".

Is deze empathie niet aanwezig dan verlopen de contacten veel moeizamer. "Nou, ze helpen je niet. Heb ik wel vaker geprobeerd. Dat doen ze gewoon niet. Dat zei ik net ook, ik heb nog steeds een gasrekening. Ik zei van: Kunnen jullie die even betalen, en dan aan het eind van de maand er gewoon weer afhalen. Dat doen ze gewoon niet. [...] Er zijn nu andere wetten gekomen. Weet ik veel waar ze het over had. Dat doen ze gewoon niet meer".

Het liefst willen ze met rust gelaten worden. Herijkingsgesprekken worden ervaren als inbreuken op de privacy. "Dat is gewoon stom. Ze laten je gewoon stom opdraven. Dat is gewoon hetzelfde als bij het arbeidsbureau, wat ze hier doen. Dat is ook maar controleren. En meer doen ze niet. Het is gewoon stom. [...] Ik ben de laatste jaren niet geweest. Maar ja, dat zal wel ergens aan liggen. Ze hebben me niet opgeroepen. Zo'n beetje al drie jaar niet. Ze kennen je niet. Je bent een nummer, bijna. Je komt niet verder als het hokje hier. In de bus (inleveren maandbriefjes) en verder kom je niet". Zo af en toe lopen hun contacten met medewerkers van de Sociale Dienst uit de hand, bijvoorbeeld als ze een bevoorschotting aanvragen. "Daar had ik m'n reden toe (kwaad worden). Altijd het geld., als je hier komt gaat het altijd om geld. Dat ik eh.. hier gekomen ben alleen maar om voorschotten te halen, verder niet en wat te regelen. Ja ik zei eh.: Ik heb twee kinderen. Ik breng die kinderen hier naar toe, dus je bekijkt het maar. Het interesseert me niet en eh., of ik ging achter de balie staan en heb je die ingang van die administratie ook, hè. Ik erachter en dan was het: Ho, ho, ho. Je mag hier niet komen. Ik zeg: Dat interesseert me niet. Ik wil geld hebben en eh., want zij liep weg toen en toen werd er politie gebeld, ja eh.. oké. Je blijft er, dan komen er twee van die heren. Nou, loop maar even met mij mee. Nou ja, dan ging ik meelopen. Makkelijk zat. Wat moet je anders. Die week daarop lukt het dan wel. Als je maar normaal doet". "Ik heb hier op de Sociale Dienst ook weleens een raam ingekeild. Toen was er weer van alles wat. Ik kreeg een werkbriefje van de Sociale Dienst. En dat moest ik invullen. En ik had, ik weet niet precies meer wat, maar ik had een ja of een nee vergeten. Eén van twee. En hun namen gewoon maar aan dat je dan in een hoge belastinggroep zit. En ik kreeg dus mijn loon en dat was honderd gulden minder. Nou, dat is voor mij heel veel. En ik kwam hier. En ze zeiden van: Ja meneer, het spijt ons wel. Maar je hebt dat niet ingevuld en eh.. we hadden je al gewaarschuwd ook. En toen hebben we je gewoon een belastinggroep hoger gezet. Dat scheelde honderd gulden. [...] Dat was gewoon een vergissing. Want voor honderd gulden ga ik niet zulke dingen uithalen. Nou ik zei: Dat is goed en wel. Maar ik wil wel die honderd gulden graag hebben. Nou, dat kon dan niet. Want dan moesten twee mensen, moesten wel een paar uur aan de computer werken om het eruit te halen. Ik zei: Daar heb ik niets mee te maken. Dan schaf je die rottige computer maar af. Maar ik kreeg het dus niet. Nou ja, ik denk: Ik moet toch naar huis, niet. En toen zag ik die man van het geld. Ik denk: Ik zal die man wel krijgen. Ik ben terug gekomen. En ik werd zo kwaad. Dat eh.. ik ben aangegeven bij de politie, ook nog. Maar dat kon me niks schelen. Maar op een gegeven moment zei die man van: Kom morgen het geld maar halen. Ik begin nu alweer te

koken, als ik eraan terug denk. Maar ik vind het zo iets stoms. Eerst gaat het niet. En als je kwaad wordt, dan kan het plotseling wel. Toen kon het plotseling wel".

Ze merken dat hun situatie als langdurige uitkeringsontvanger steeds slechter wordt en het steeds moeilijker wordt de eindjes aan elkaar te knopen. "Kijk, je kan van een uitkering rondkomen, maar dan moet je geen auto hebben, en je moet geen televisie hebben. Geen kijk- en luistergeld, geen telefoon".

Het enige wat overblijft is berusting en proberen zo goed en kwaad als het gaat je eigen leven te leiden. "Kwaad worden? Ik niet. Ik ben het wel geweest, maar daar ben je overheen. Omdat je het al zo vaak hebt meegemaakt. Ik ga er ook niet meer heen, ik vlieg de bazen (medewerkers Sociale Dienst) niet meer aan. Dat doe ik niet meer". "Wij krijgen nooit een cent meer, wij krijgen eerder minder. Wij hebben dit jaar al minder gekregen, een tientje". Tot op zekere hoogte hebben ze zich neergelegd bij hun afhankelijke positie, maar binnen dat kader proberen ze zich zo goed en kwaad als dat gaat te handhaven. "Maar dat is met alles zo. Wij kunnen nergens wat aan veranderen. Dat doen alleen diegenen die er over gaan, die kunnen veranderen. [...] Daarom, ik leid mijn eigen leven ook. Ik doe mij eigen leven wat ik wil, maar als zij niet beslissen dat ik honderd gulden meer krijg. Als ze mij minder willen geven, dan geven ze minder".